

**O'QUVCHILARNING INGLIZ TILIDA OG'ZAKI NUTQ
KOMPETENSIYASINI VIRTUAL MULOQOT MUHITI ORQALI
RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI**

Nazarov Zafarjon Abdullajon o'g'li

Zafarnazarov893@gmail.com+998972508822

Kirish. Jahon miqyosida amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitish sifatini tubdan oshirish muhim vazifalardan biridir. Xususan, umumta'lim maktabi o'quvchilarining ingliz tilida og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish ularning kelgusidagi kasbiy va ijtimoiy faoliyatida erkin muloqot qilishini ta'minlaydi. Biroq, an'anaviy dars jarayonlarida real muloqot muhitining cheklanganligi, so'zlashish qo'rquvi (til fobiyasi) va vaqt tanqisligi o'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini yetarli darajada egallashiga to'sqinlik qilmoqda.

Ushbu muammoni hal etishda zamonaviy virtual muloqot muhiti (sun'iy intellektga asoslangan ilovalar, onlayn platformalar, immersiv va sinxron/asinxron muloqot vositalari) muhim ahamiyat kasb etadi. Virtual muhit o'quvchilarga psixologik qulay sharoit yaratib, tabiiy muloqot jarayonini simulyatsiya qilish, xatolarni mustaqil tahlil qilish va og'zaki nutq faolligini oshirish imkonini beradi. Shu bois, virtual muloqot muhiti imkoniyatlaridan foydalangan holda o'quvchilarning ingliz tilida og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish dolzarb ilmiy-metodik vazifalardan hisoblanadi.

O'quvchilarning ingliz tilida og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va psixolingvistik asoslari. Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida chet tillarini o'qitish metodikasining asosiy strategik maqsadi o'quvchilarda faol muloqot malakalarini shakllantirish, ularni xalqaro darajadagi amaliy faoliyatga tayyorlashdan iborat. Xususan, umumta'lim maktablari o'quvchilarining ingliz tilida og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy lingvodidaktikaning eng ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof

etilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan, ogʻzaki nutq shunchaki fonetik qoidalar va leksik birliklarni yod olish emas, balki muayyan ijtimoiy-madaniy vaziyatda fikrni mantiqiy, izchil va grammatik jihatdan toʻgʻri bayon etish hamda suhbatdoshni tushuna olish qobiliyatidir.

Ilmiy-nazariy tahlillar shuni koʻrsatadiki, oʻquvchilarning ogʻzaki nutq kompetensiyasini shakllantirish jarayoni uchta asosiy tarkibiy qismga tayanadi: lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik komponentlar. Lingvistik komponent soʻz boyligi va grammatik qoidalarni oʻz ichiga olsa, sotsiolingvistik komponent til birliklaridan vaziyatga qarab toʻgʻri foydalanishni, pragmatik komponent esa nutqning kommunikativ maqsadga erishish darajasini belgilaydi. Psixolingvistik nuqtai nazardan, ogʻzaki nutq faoliyati ichki nutqdan tashqi (ogʻzaki) nutqqa oʻtishning murakkab operatsiyalar tizimi boʻlib, u eshitish, xotira, tafakkur va psixologik tayyorgarlik jarayonlari bilan uzviy bogʻliqdir[1].

Aynan shu bosqichda oʻquvchilarda uchraydigan asosiy toʻsiqlardan biri bu til fobiya (speech anxiety yoki language barrier) holatidir. Psixologik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, anʼanaviy sinf muhitida oʻquvchilar koʻpincha xato qilishdan qoʻrqishadi, tengdoshlari oldida uyalishadi yoki oʻqituvchining doimiy baholash nazorati ostida oʻzlarini erkin tuta olishmaydi[4]. Bu holat nutqiy faollikning keskin pasayishiga va oʻquvchining passiv tinglovchiga aylanishiga olib keladi. Shu bois, zamonaviy lingvodidaktikada oʻquvchilarning psixologik xavfsizligini taʼminlaydigan, ularning ichki motivatsiyasini ragʻbatlantiradigan va tabiiy muloqot muhitini modellashtirib beruvchi innovatsion muhitlarni yaratish talab etiladi.

Virtual muloqot muhitining yoʻnalishlari va ularni amaliyotda qoʻllash mexanizmlari. Virtual muloqot muhiti orqali oʻquvchilarning ingliz tilida ogʻzaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni bir nechta oʻzaro bogʻliq yoʻnalishlarga boʻlinadi. Har bir yoʻnalish oʻquvchining nutqiy faolligini oshirishga va real muloqot sharoitlarini taqlid qilishga xizmat qiladi. Quyida bu yoʻnalishlar va ularning amaliy qoʻllanilishi aniq misollar bilan keltirilgan:

Sunʼiy intellekt va ovozli simulyatsiyalar yoʻnalishi (AI-Powered Voice

Assistants). Bu yo'nalish o'quvchilarga jonli suhbatdosh bilan gaplashgandek muloqot qilish imkonini beruvchi sun'iy intellekt vositalariga asoslanadi. AI o'quvchining talaffuzini real vaqt rejimida tahlil qiladi va xatolarni yumshoq tarzda tuzatadi[3].

Amaliy misol (Dars jarayoni). O'quvchilar bilan mavzu bo'yicha ("At the Airport" yoki "Shopping") suhbat qurish uchun sun'iy intellekt botidan (masalan, ChatGPT Voice yoki maxsus til o'rganish ilovalari) foydalaniladi.

Topshiriq: O'quvchi sun'iy intellekt bilan ingliz tilida 2 daqiqalik dialog quradi: bagajni ro'yxatdan o'tkazish jarayonini simulyatsiya qiladi. O'quvchi boshqalarning tanqididan qo'rqmagani uchun erkin gapiradi, AI esa uning talaffuzidagi xatolarni darhol ko'rsatib, to'g'ri variantini ovozli tarzda takrorlaydi.

2.Immersiv va avatar asosidagi virtual muhitlar (Virtual Reality & Immersive Platforms). Raqamli olamlar va avatar (raqamli qahramon) yordamida muloqot qilish o'quvchiga o'zini boshqa madaniy muhitda yoki real hayotiy vaziyatda (masalan, chet eldagi kafelar, muzeylar, ish uchrashuvlari) yurgandek his qilish imkonini beradi[2].

Amaliy misol (Dars jarayoni). VR (Virtual Reallik) ko'zoynaklari yoki kompyuter o'yiniga o'xshash ta'limiy platformalar (Spatial, Engoo yoki metaverse asosidagi ingliz tili darslari) orqali o'quvchilar London shahridagi ko'chada yuribotgandek tasavvur qilinadi.

Topshiriq: O'quvchi o'z avatari yordamida boshqa sinfdoshlari yoki xorijiy tengdoshlari bilan ingliz tilida yo'l so'rash yoki buyurtma berish bo'yicha jonli ovozli muloqotga kirishadi. Bolalarda esa psixologik fobiya yo'qoladi, chunki o'quvchi o'zining real qiyofasi bilan emas, balki virtual obraz orqali muloqot qilgani uchun o'zini xavfsiz va erkin sezadi.

Asinxron ovozli hamjamiyatlar va raqamli podcastlar yaratish (Asynchronous Voice Communities). Real vaqtda gapirishga qiynaladigan o'quvchilar uchun o'ylab gapirish, matnni qayta eshitib tahrirlash imkoniyatini beruvchi asinxron ovozli xabarlar va mini-podcastlar usuli.

Amaliy misol (Dars jarayoni). O'qituvchi o'quvchilarga Flip (sobiq

Flipgrid) yoki Telegram botlari orqali topshiriq beradi.

Topshiriq. "My favorite book/movie" mavzusida 1.5 daqiqali ovozli xabar (audio/video) yozib guruhga tashlash. Har bir o'quvchi kamida ikki nafar sinfdoshining ovozli xabariga ingliz tilida tanqidiy yoki qo'llab-quvvatlovchi ovozli javob qaytarishi shart. O'quvchi o'z ovozini o'zi eshitib, xatolarini to'g'rilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa uning monologik nutq tuzish malakasini va leksik boyligini avtomatlashtiradi.

Xulosa. O'quvchilarning ingliz tilida og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy lingvodidaktikaning eng ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, uni an'anaviy yondashuvlar doirasidagina hal etib bo'lmaydi. O'tkazilgan ilmiy-nazariy tahlillar va amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va virtual muloqot muhitini tatbiq etish o'quvchilarning og'zaki muloqotga bo'lgan ehtiyojini qondirish, psixologik to'siqlarni (til fobiyasi) bartaraf etish hamda nutqiy faollikni keskin oshirishning eng samarali vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot doirasida olib borilgan tahlillar quyidagi muhim xulosalarga kelish imkonini berdi:

Birinchidan, og'zaki nutq kompetensiyasi faqatgina leksik-grammatik qoidalarni o'zlashtirish emas, balki lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik komponentlarning o'zaro integratsiyasi bo'lib, uni shakllantirishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, sun'iy intellektga asoslangan ovozli simulyatsiyalar, immersiv avatar muhitlari va asinxron ovozli platformalardan foydalanish o'quvchilarga xavfsiz, bosimsiz va tabiiy muhit yaratib beradi. Bu esa ularning monologik va dialogik nutq ko'nikmalarini real vaqt rejimida avtomatlashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, amaliy topshiriqlarni virtual muhit talablariga moslashtirish orqali o'quvchilarning nutqiy tezligi, talaffuz aniqligi va muloqotdagi moslashuvchanligi sezilarli darajada yaxshilanadi, bu esa ularning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini yanada rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Passov E.I. Metodika obucheniya inostrannym yazykam. – Moskva: Prosveshchenie, 2010. – 232 c.
2. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – Harlow: Pearson Education, 2015. – 448 p.
3. Nunan D. Second Language Teaching and Learning. – Boston: Heinle & Heinle Publishers, 1999. – 330 p.
4. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatelnye texnologii. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 1998. – 256 c.
5. Sharipov Sh.S. Pedagogik texnologiyalar va zamonaviy ta'lim vositalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 184 b.